



IRAQI
Academic Scientific Journals



العراقية
المجلات الأكاديمية العلمية

ISSN: 2663-9033 (Online) | ISSN: 2616-6224 (Print)

Journal of Language Studies

Contents available at: <https://jls.tu.edu.iq/index.php/JLS>



A STATISTICAL STYLISTIC STUDY IN SAFI HIRANI'S TURKISH POEMS

Asst. Lect. Kosret Bapir Maghdid Beg Zade*

College of Basic Education / Raparin University

kosret.begzade@uor.edu.krd

Received: 14 / 2/ 2024, Accepted: 12 /3 /2024, Online Published: 30/4/2024

Abstract

This study entitled (A statistical stylistic study in Safi Hirani's Turkish Poems) has been accomplished. Initially, it focused on concepts, terms, and their definitions of style and stylistics in the literary text. Which means that style is the (linguistic, intellectual, and literary) characteristics that became common in a certain period and followed by poets. Then, the subject was explained with the poet's Turkish poems and statistical stylistics was applied on it. The aim of the study: to show and reveal statistical stylistics in the poet's Turkish poems in order to determine the number and type of sentences in these texts. Because by examining the poetry of any poet in the field of statistical stylistics, you will find out the style of his works in terms of language materials (quantity). This is of particular importance in literary texts and scientific research. The method of the study: statistical stylistics based on the concepts and materials of stylistics.

Keywords: style, statistical stylistic, statistics, Safi Hirani.

* **Corresponding Author:** Asst. Lect. Kosret Bapir, **Email:** kosret.begzade@uor.edu.krd

Affiliation: Raparin University - Iraq

© This is an open access article under the CC by licenses <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>



دراسة منهج الأسلوبية الإحصائية في أشعار (صافي هيراني) التركية

م.م. كوسرته باپير مغديد بهگ زاده
كلية التربية الأساسية / جامعة راپارين

المستخلص

تم هذا البحث تحت عنوان دراسة منهج الأسلوبية الإحصائية في أشعار (صافي هيراني) التركية، في البداية سُلِّط الضوء على الاسلوب والأسلوبية والمصطلحات وتعريفه في النصوص الأدبية، بأن الاسلوب هي تلك المميزات (اللغوية والفكرية والأدبية)، التي تشيع في عصر معين، ويمارسها الشعراء، الهدف من البحث هو إظهار منهج الأسلوبية الإحصائية في الأشعار التركية للشاعر، لغرض تحديد كمية الجمل وأنواعها في هذه النصوص، لأن البحث عن أشعار أي شاعر من جانب منهج الأسلوبية الإحصائية، تبرز اسلوب منتجاته من الناحية (الكمية) المواد اللغوية وهذا له أهميته في النص الأدبي والبحث العلمي. اسلوب البحث: منهج الأسلوبية الإحصائية، بالاعتماد على المصطلحات والمواد الأسلوبية.

الكلمات المفتاحية: الأسلوب، الأسلوبية، الإحصاء، صافي هيراني.

SÂFÎ HİRANİ'NİN TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE İSTATİSTİKSEL ÜSLÛPBİLİM ÇALIŞMASI

Öğr. Üyesi Kosret Bapir Maghdid Beg Zade
Temel Eğitim Fakültesi / Raparin Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma (Sâfi Hirani'nin Türkçe Şiirlerinde İstatistiksel Üslûpbilim Çalışması) başlığı altında gerçekleştirilmektedir. Başlangıçta edebi metinlerde üslûp ve üslûpbilim'in kavram, terim ve tanımları üzerinde durulmaktadır. Ki üslûp, belli bir dönem ve devirde yaygın olan ve şairlerin takip ettiği (dilsel, düşünsel ve edebi) özelliklerdir. Daha sonra konu, şairin Türkçe şiirleriyle açıklanıp üzerinde istatistiksel üslûpbilimi uygulanmıştır. Çalışmanın amacı: Bu metinlerdeki cümle sayısını ve türünü belirlemek amacıyla şairin Türkçe şiirlerinde istatistiksel üslûpbilimin göstermesi ve ortaya koymasıdır. Çünkü istatistiksel üslûpbilimi alanında herhangi bir şairin şiirini inceleyerek, eserlerinin üslûbunu dil materyallerinin (niceliği) açısından göreceksiniz. Bu, edebi metinlerde ve bilimsel araştırmalarda özel bir önem taşımaktadır. Çalışmanın yöntemi: üslûpbilim'in kavram ve materyallere dayanan istatistiksel üslûpbilimidir.

Anahtar Kelimeler: istatistik, Sâfi Hirani, üslûp, üslûpbilim.

1. GİRİŞ

Sâfi'nin asıl adı, Kak Mustafa b. Kak Abdullah b. Kak Ali b. Kak Mustafa Hirani'dir. (Kak) kelimesi Kürtçe'de bir ağabeyi veya herhangi bir saygın kişiyi onurlandırmak için kullanılır. Bu ailede molla veya şeyh yerine bu kelime kullanılmaktadır. 1873 yılında Hiran köyünde dünyaya geldi. İlk öğrenimini babasının yanında başladı. Sonra eğitiminin bir kısmını Koysancak, Erbil, Revanduz ve Saran köyü camilerinin hücrelerinde geçirdi. Daha sonra İran'a taşınarak mollalık eğitimini Lacan, Mahabad ve Pasveh köyünde tamamladı. Sâfi, tarikatı şeriata uyarlayan şeyhlerden biridir. Aynı zamanda başta Behud ve Hadim olmak üzere çağdaşı şairlerle de temasları olmuştur. Şair 12 Şubat 1942'de vefat ederek Hiran'da toprağa verildi. Sâfi, biçim itibariyle klasik şiirin şartlarını takip eden şairlerden biridir. Lirik şiirlerinin çoğu yedi satırdan oluşur. Şiirlerinde Hezec, Remel, Recez, Muzâri ve Mütekarib aruz bahirleri kullanmıştır. Sâfi divanında Kürtçe, Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere dört dilde yazılmış birkaç mülemma' gazelin yanı sıra yedi tane Türkçe şiiri de bulunmaktadır. Bu durum şairin Kürt edebiyatındaki yeteneğini ve yüksek konumunu göstermektedir. Genel olarak Sâfi'nin şiirleri, içerik olarak aşk ve anlatım iç içe geçmiş durumdadır. Sâfi'nin şiirinin özellikleri aşk gazelleri ve tasvirlerinin amacının ötesine geçmemiştir (Haznedar, 2005: 325-329). Ancak Türkçe şiirlerinin el yazması divanından bazı farklılıklar göstermektedir. Özellikle divanın son baskısında karşılaştırma yaptığımızda bazı sözcüklerin eklendiğini veya bazılarının yanlış yazıldığını görüyoruz. Ayrıca şair, şiirlerinde Türkçe sözcüklerin yanı sıra bazı Türkmence sözcükler de kullanmıştır. Bu onun geniş sosyal bağlantılarını yansıttırıyor.

Edebi bir metnin temeli anlatım, dil ve üslûptur. Edebi bir metin, yazıldığı dönemdeki edebi dilin ve üslûbun özelliklerini taşır. Edebiyat, bir dil sanatı olduğundan onun malzemelerinden biri üslûptur. Edebi eserler, dilin en küçük manalı birimleri olan sözcüklerden ve cümlelerden oluşmaktadır. Bir edebi eseri diğer sanat türlerinden ayıran en önemli unsur dil ve üslûptur.

“Üslûp; “tarz”, “tavır”, “edâ”, “söyleyiş”, “dil ve ifade”, “kişinin veya bir grubun ifade özelliği”, “bir edebî türün söyleniş hususiyeti”, “sözcükleri kullanış”, “bir edebî eserin dil ve ifade yönüyle incelenmesi” gibi karşılıklarla tanıtılmış ama her terim gibi,

tanımlanması için bazı sınırlara ve o sınırlar içinde bir kısım yorumlara tâbi tutulmuş bir kavramdır. Üslûp sözcüğünün tanımında, şiir ve sanat kavramlarının tanımlarında yaşanan zorlukların aynısı yaşanır” (Önal, 2008: 32). Genel olarak edebi metinlerin üretim sürecini ve edebi metinlerin mevcut görünümelerini incelersek; görünüşe göre üslûp, bir metnin bağlamında özel bir biçimde görünür olmaya ve maddi bir şey olmadan önce sahibinin zihninde zaten manevi bir şeydir. Çünkü şair ya da yazar bir şeyi fark ettiğinde, okuyucunun kim olduğunu düşünerek onu zihninde yorumlar.

“Türkçede üslûpbilim olarak adlandırılan terim, Almanca stiluntersuchung, Fransızca stylistique, İngilizce stylistic sözcükleri kullanılır. Üslûpbilim için Azerbaycan’da üslûbiyyât ifadesi ile beraber yabancı terimler de kullanılır. Spitzer üslûpbilimi, dilin sanat olarak tetkiki” (Karabulut, 2012: 3) şeklinde tanımlar. Üslûpbilim, üslûbun bizzat bilimidir, yani bir metni inceleme ve ifadenin sunulduğu tasvirin bilimidir. Edebi metnin dil yapısını her türlü toplumsal, politik veya ideolojik etkiden ya da metinle ilgili herhangi bir unsurdan ayrı olarak ele alan ve inceleyen edebiyat eleştirisi alanlarından biri olduğunu bellidir.

Dolayısıyla bu çalışma Klasik Kürt Edebiyatında dört dille şiir yazan, yüksek bir mansıba sahip ve en meşhur şairlerinden biri olarak kabul edilen, Sâfî Hirani'nin şiir divanında bulunan Türkçe şiirlerinin Arap harflerinden Latin harflerine aktardıktan sonra kitapta bulunan şiirlerin üzerine istatistiksel üslûpbilimi ortaya koymak amacı ile hazırlanmıştır. Çalışmada Cümleler anlamına, yapısına, yüklem türüne ve yerine göre tasnif edilmiştir. İncelemede kullanılan örnek mısra veya beyit aktarılmış şiirlerde geçtiği şekilde yazılmıştır. Bu cümlelerin karşısında parantez içerisinde hangi şiirde ve kaçınca beyit yer aldığı belirtilmiştir.

2. ÜSLÛP KAVRAMI VE TANIMI

2.1. SÖZCÜK VE TERİM ANLAMI

“Lügatte “izlenen yol, benimsenen tarz” anlamına gelen üslûp Arapça asıllı bir sözcüktür. Dil ve edebiyatta en kısa tanımıyla üslûp; kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli, dili kullanma biçimidir. En sade ifadesi ile üslûp, söyleyiş tarzı, sanatkarın ifade ediş şeklidir. Buna göre bir sanatkar kendine özgü, yeni ve farklı bir ifade ortaya çıkarabilirse üslûp oluşur ve asıl edebi eser bu biçimde meydana getirir” (Uluçay, 2014: 19). Ayrıca üslûp sözcüğü tanımıyla ilgili, Türkçe Sözlükte “1. Anlatma,

oluş, deyiş veya yapış biçimi, tarz. 2. Bir sanatçıya, bir çağa veya bir ülkeye özgü teknik, renk, biçimlendirme ve söyleyiş özelliği. 3. Sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil” biçiminde üç madde halinde ele alınmıştır (Türkçe Sözlük, 2011: 2451). Üslûp sözcüğü, Batı (style) sözcüğüne dönmektedir. Sözcük, temel olarak yazı aleti veya kalem anlamına gelen (style) sözcüğünden türetilmiş ve ardından mimari ve resim sanatları için kullanılmıştır. Aynı zamanda Gramer Terimler Sözlüğünde üslûp, “(Alm. Stilistik; Fr. Stylistique, İng. Stilistics) Şahısların özellikle sanatçıların dili kullanış biçimlerini incelemeye yönelik edebiyatla yakın ilgisi olan inceleme alanı” (Korkmaz, 1992: 164). Kâzım Yetiş, Belagatten Retoriğe adlı eserinde üslûp sözcüğü hakkında, “Lâtince’de stylus, Fransızcada style, İngilizcede ise stil şekillerinde kullanılmaktadır. Önceleri ‘sert yüzeyleri kazıyarak çizmeye yarayan sivri uçlu bir nesne’ anlamına gelen sözcüğü, Fransızcada dolma kalem anlamındaki stylo şekline bürünmüştür. Üslûpla ilgili en eski veriler kadim Yunan belâgat eserlerinde görülür” ifadeleri kullanmıştır (Yetiş, 2006: 499) ve “daha sonra Fransız Michel Bally'nin onu bir üslûp ve stilistik metodu olarak kullanması ile anlam kazanana kadar edebiyat araştırmalarının alanına girmiştir” (El-Mesda, 1982: 146). Farklı milletler arasında değişik sözcüklerle ifade edilen üslûp sözcüğü; Araplar, Farmlar gibi milletler de üslûp sözcüğünü farklı anlam ve isimlerle kullanmışlardır. Örneğin; (Lisân'ül-Arab) sözlüğünde geçtiği üzere Araplarda (el-Üslûp) sözcüğü, bir sıra hurma ağacı, düz yol veya konuşma tarzı anlamına gelen 'Selb' maddesinden türemiştir (İbn Manzûr, 2009: 17). Bunun yanı sıra Farmlar ve Afganlarda da sözcük farklı ve değişik anlam ve muhteva taşıyarak “Farsça’da üslûp sözcüğü karşılığında Arapça’da ‘eritip kalıba dökmek’ anlamındaki sebk sözcüğü kullanılmıştır. Üslûp sınıflamaları da bu sözcüğüyle adlandırılır: Şair ve yazara göre; sebk-i Hâfız, sebk-i Bîdil; eserin yazıldığı zamana göre sebk-i Sāmānî, sebk-i Meşrûtiyyet; eserin muhtevasına göre sebk-i irfānî, sebk-i hamāsî; eserin yazıldığı coğrafyaya göre sebk-i Horasānî, sebk-i Hindî... gibi” şeklinde ele alınmıştır (Uluçay, a.g.e.: 19). Kürtçe sözlüklere bakıldığında üslûp sözcüğü birçok değişik anlam taşıdığına rağmen farklı alanlarda da kullanılmaktadır. Mesela Hejar Mükiryani'nin (Henbane Borine) adlı sözlüğünde (Şevaz) anlamını veren üslûp sözcüğü (şekil ve tarh, alışmak, suret ve kıyafet) (Mükiryani, 1362: 52) ve Fazıl Nizameddin'in (Astere Geşe) adlı sözlüğünde (Şevaz) üslûp sözcüğü (yol, şekil, metin) (Nizameddin, 1989: 362) gibi anlamları

taşımaktadır. Dolayısıyla Kürt Edebiyatı Tarihine bakıldığında 20. Yüzyılın ortalarına kadar (Şevaz – üslûp) kavramı ifade etmeye Arapçadaki (el-Üslûp) sözcüğü kullanılmıştır. Ancak Kürtçeyi yabancı kelimelerden temizleme kampanyasının ardından Arapça kelimenin yerini (Şevaz) kelimesi aldı (Ahmed, 2002: 16).

“Üslûp, Türkçe Sözlükteki karşılığıyla, her sanatçının fikrini ve duygularını anlatmak için kullandığı özel anlatış tarzıdır. Aynı zamanda bir sanatçının, bir sanat türünün veya bir sanat devrinin özel tarzı olarak da adlandırılır” (TDK, 2009: 2062). Bu temelde, pek çok yazı biçimi ve modeli arasından belli bir biçimi ve dilin birçok ifadesi arasından, belli bir dil biçimini kendi fikrini ifade etmek için seçer ve sonra yazmaya başlar. Üslûp; “belli bir duyuş, görüş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür” (Çoban, 2004: 10). Tansel’e göre ise Üslûp, “insanın aynıdır ve bir kimsenin bütün hususiyetlerinin damgasıdır” (Tansel, 1975: 151). Buna göre üslûp, düşünceyi ifade etmenin bir yoludur ve kişinin özelliklerini taşımaktadır. Farklı ifadelerle kullanılan üslûp sözcüğünün kullanışı ile ilgili bizi eserin dönemlerine ait zamanlara götürüp dilin basit kullanımına ayırmasını göstermektedir. “Edebiyat terimlerinin çoğunda olduğu gibi, üslubun da kesin bir tanımı yoktur. Fakat bu konuda yapılmış birçok tanım denemeleri vardır. Bunların hiçbiri üslubun tam ve kesin bir ifadesi olmamakla birlikte, her biri onun çeşitli yönlerinin tanınmasına yardım edecek niteliktedir” (Erdem, 2010: 19). Bir terim olarak üslubun tanımlanması kolay değildir. Çünkü kişiden kişiye, milletten millete, farklı zamanlara göre pek çok farklı üslûp tanımı bulunmaktadır. Bu durum üsluba ilişkin görüşlerde farklılıklara yol açmıştır. Bu nedenle bugüne kadar birden fazla tanımı yapılmıştır ve edebi, bilimsel, sanatsal eleştirinin her alanına, her konu veya alana uygun her türlü ifadeye uygulanarak alanın hususiyetlerini yansıtacak özel bir biçimde tanımlanır. İsmail Çetişli’ye göre, “üslûp sadece muhteva, yapı ve dil gibi birkaç unsurun bir araya gelmesi ile oluşan ve müstakil varlığı olan bir unsur değildir. Söz konusu üç unsuru ferdi bir biçimde sentezleyen bir değerdir. Üslûp; sanatkarın, ferdi bir duyuş tarzı ve kompozisyona sahip muhtevayı, sözcükten cümleye kadar uzanan dil unsurları aracılığıyla ve belli bir yapı bütünlüğü içinde, ferdi ve orijinal bir biçimde ifade etmesidir” (Çetişli, 2008: 88). Böylece üslûp, bir yazarın ya da kişinin düşüncelerinin konuşma ya da

yazı yoluyla ifadesidir, çünkü herkesin kendine has bir yazma, konuşma ve hatta davranış tarzı vardır. Bu durum, konuşmacının veya yazarın üslubunu tanımamıza olanak tanır.

2.2. EDEBİ ÜSLÛP

Edebi üslûp, duygu, düşünce ve endişe türlerinden yararlanılarak fikirlerin formüle edildiği ve okuyucuya sunulduğu şiir, hikâye, roman vb. edebi modellerdir (Abdullah, 2010: 14). Edebi üslûp, yazarın metinlerinde veya belirli bir metinde benimsediği ve eserini okurken ve yorumlarken ortaya çıkan üslûptur. Bu durum hikâyecinin, romancının ya da yazdığı alandaki herhangi bir yazarın kendi kimliğine sahip olmasını sağlar (Ebubekir, 2008: 104). Dolayısıyla edebi üslûp yazarın kendisinin etkisi ve yansımasıdır. Bu nedenle edebî eserin, yazarın kişiliğinin aynası olduğunu söylerler. Edebî üslûp, tüm edebiyat ve edebî türleri kapsayan, onu sade ve bilimsel üslûptan ayıran geniş bir anlama sahiptir (Ahmed, a.g.e.: 23). Edebi üslûbun bilimsel üslûpla karşılaştırıldığında birtakım özellikleri vardır, çünkü edebi üslûp duyguya ve heyecana dayanır. Dolayısıyla edebi üslûbun duygu dili, bilimsel üslûbun ise aklın dili olduğunu diyebiliriz. Ayrıca edebi üslûbun amacı hayali imgeler ve müzikal sözler gibi statik değerler nedeniyle okuyucu ve dinleyicilerin zihinlerini etkilemek ve harekete geçirmektir (Osman, 2022: 305). Buradan, yazarların eserlerini belirlemede edebi üslûbun büyük önem taşıdığını görebiliriz. “Bir sanatçının dili kendine göre kullanmasıyla oluşan üslûp, kişinin parmak izi veya kimliği gibidir. Bu bakımdan üslûp, sanatçının, duyuş, görüş, anlayış ve anlatış yönlerini ortaya koyan bir tabirdir” (Karabulut, 2021: 20). Bu, okuyucunun herhangi bir edebi eserin sahibini veya yazarını tanımasını sağlar. “Şuara tezkirelerinde hem üslûp sözcüğü ve kavramı hem de üslûpla yapılmış muhtelif terkiplerle karşılaşıyoruz: ‘tarz-ı şiir’, ‘üslûb-ı nazm’, ‘üslûb-ı makal’, ‘üslûb-ı gazel’, ‘üslûb-ı şiirde mâhir, üslûb-ı inşâda tarzı hâsır’, tarz-ı gazelde şuarâ-yı Acem sanâyiine mukayyed ve mutad olmanın vâdi-i şiirde üslûb-ı şuarâ-yı Rumdandır’, ‘Fârisiye meyilleri ziyade olduğu sebepten üslûb-ı Acem dahi tetebbu ettiler’, ‘güzel edâsı var, kâide-i şi’ri hûb ve üslûb-ı nazmı mergûbtur’, ‘üslûb-ı nazmı Nevâyî tarzın okşar vâdi-i muteberdir’ ‘üslûbu münakkah (haşivsiz) idi. Şairler hakkında bilgi verilerek eserleri tanıtıldıktan sonra, şiirleriyle alakalı bazı hükümler de verilir. Hoş-âyende, hoş-edâ, hoşça, “hûb, lâtif, nazûk, rengîn, garrâ, halâvet, ferahfezâ, ruh-efzâ, dil-güşâ, âşıkâne, can-sûz, ciğer-sûz, sûz-nâk, dürer-bâr, selîka ve selâset noksanlığı, bî-nemek, bî-hayâlât, rekâket, haşviyât, sâde-gûy, sâde-gûyân... gibi tanımlamalarla eserleri

değerlendiren tezkire yazarı kendi devri ve sanat anlayışına göre oluşmuş bir normdan hareket etmektedir” (Aktaş, 2007: 90).

2.3. ÜSLÛPBİLİM'İN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Michael Riffaterre'nin görüşüne göre, “Edebî eserin bağlamın içeriğinde özel bir şekilde geçen dilsel yapısından yola çıkarak, objektif bir çalışma ile edebî eserlerin incelenmesi anlamına gelen bir bilimdir. Yani edebî metnin kendisinde ve kendisi için çalışmak, araçlarını ve sanatsal oluşumunun türlerini incelemek, okuyucunun sanatsal üslûp özelliklerinin düzenini, işlevsel hedeflerden oluşan bu özelliklerin gerçekleştirdiği şeyi bilinçli bir eleştirel algıyla anlamasını mümkün kılmaktır” (el-Harbî, 2003: 15). Bir kısım araştırmacılara göre Üslûpbilim, “Edebî metni standart ve zevke dayalı yargılardan kurtarma, edebî olgunun dünyevileşmesi, eleştirel yargılarla mümkün olduğunca sebepsiz izlenimi terk etmek, zevk dünyasına batma ve onun dışındaki örtünün yırtılması, edebî eserin alıcısı üzerinde yarattığı heyecanın sırrını meydana getirme ilmidir” (Huş, 2004: 2). Bazıları bunun bir bilim olduğunu söylerken, diğerleri bunun bir eleştiri, bir felsefe veya bir yol olduğunu söylüyor. Abdüsselam el-Meseddi'ye göre: “Üslûpbilim, dikey paradokslara sahip dillerin yol edindiği eserleri açığa çıkaran aklı bir yöntem vasıtasıyla, insanî alanda objektifliğe ulaşmayı amaçlayan, soyut tahlilî bir bilimdir” (el-Meseddi, 2006: 37). Üslûpbilimi hangi bilim olursa olsun, üslûpbilimi incelemek için önemli olan üslûpbiliminin her zaman üslûp üzerinde çalışması ve ikisinin her zaman bir araya gelmesidir. Bu nedenle üslûp ve üslûpbiliminin birbiriyle ilişkili olduğu söylenmektedir. Salah Fadl'a göre üslûpbilim, “Düşünceyi ifade etme yolunun dil vasıtasıyla incelenmesidir” (Fadl, 1998: 121). Ayrıca üslûpbilim (Edebiyat, Dilbilim, Belagat, Edebi Eleştiri ve Sözdizimi) gibi diğer ilimlerle ilişki görülmektedir. Çünkü uygulamalı çalışmalarda kendisine istinat ettiği seçkin nesnel ölçüleri ondan alınmıştır. Hem dilbilimciler hem de edebiyatçıların üslûpbilim incelemeleri, çalışma alanına girmektedir. “Üslûpbilimin hem edebiyat bilimi hem de dilbilim sahasında yer alan bir bilim dalı olduğunu söylemek mümkündür. Üslûpbilim bir metindeki dilin kullanım biçimi ile ilgilidir. Bir metnin üslûbunu çözmek için üç yöne ait unsurların karşılıklı ilişkisini çözmek gereklidir. Sözel, söz dizimsel ve anlam görünüşü çözülmeyen bir metnin üslûbu üzerinde çalışma imkanına sahip değiliz” (Aktaş, 2014: 38).

Diğer bilimler gibi üslûpbilim de çeşitlilikten yoksun değildir. Dolayısıyla pek çok türün bulunduğunu ve her türün bazı bilgiler içerdiğini görüyoruz. “Eleştiri alanında üslûpbilim ıstılahının ortaya çıkıp, edebî metnin analizinde yeni gereçlere göre kullanımından sonra, modern dilbilimin bu yeni ilmin doğuşunda belagat ilmi ve edebî tenkit ile olan ilişkisine ek olarak büyük bir rolü olmuştur. Araştırmacılar ve eleştirmenler tarafından alanlarının, türlerinin ve konularının çeşitlenmesine neden olacak şekilde büyük bir ilgi gördü. Bazı görüş ve noktalarda buluşan, bazı noktalarda ihtilaf eden çeşitli, dallanmış ekollere dönüşerek genişledi. Bu ekollerin arasında: betimleyici üslûpbilim, ses üslûpbilim, işlevsel üslûpbilim, psikolojik üslûpbilim, yapısal üslûpbilim, istatistiksel üslûpbilim vardır” (Abukattab, 2020: 26). Bu çalışmada değişik kaynakların anlattığı ve tanıttığı bilgiler ışığı altında sadece istatistiksel üslûpbilim çeşidi ele alınmıştır.

2.4. İSTATİSTİKSEL ÜSLÛPBİLİM

İstatistiksel üslûpbilim sapmayı inceleyen bilimdir veya kriter olarak kabul edilen bir konuşma kalıbından sapmadır veyahut karşı metinle karşılaştırıldığında metnin üslûbu ortaya çıkar, bu karşılaştırmanın temel ise koşulu aralarındaki benzerliktir (Mesluh, 1993: 106). Bu tanımdan karşıt ifadeyi ölçebilmek için temel ifadeyi bilmemiz gerektiğini görüyoruz. İstatistiksel Üslûpbilim, metnin üslupsal görünümüne nicelik yani kelime veya cümle sayısı istatistikleri üzerinden ulaşıldığı varsayımından doğar ve dolayısıyla metni inceler (Abdullah, a.g.e.: 2010). İstatistiksel Üslûpbilim, bireysel ifade sapmaları ile birden fazla biçimdeki sapmalar arasında ayırım yapma faydası vardır. İstatistiksel üslûpbilim araştırmalarının kullanılmasının temel nedenlerinden biri daha bilimsel ve objektif analiz yapmaya çalışmaktır. Bu nedenle, son yıllarda bazı üslûpbilim araştırmacıları, çeşitli metinlerde istatistiksel olarak değerli olan hususların ayrıntılı istatistiklerini analiz etmek için özel araçlar kullanarak, İstatistiksel üslûpbilim incelenmesinde (nicel) üslûbu kullanmışlardır (Nazım, 2002: 48). Üslûp incelemeleri, şimdiye kadar kesin metotlara ve ölçütlere ulaşmamıştır. Bu durum türlü sebeplerle ilgili olup ancak bunlar arasında sanatın niteliğine ait tefsirlerin fazlalığında aranması gerekmektedir. Bu fazlalık ise, edebi kıymetin prensiplerine erişmeyi zor duruma getirmektedir. Mehmet Önal, Philip Stevick, Gürsel Aytaç, Kemal Erdem, Alper Sökmen... vb. gibi araştırmacılar, yaptıkları araştırma ve çalışmalarında farklı üslûp inceleme yöntemleri belirtilmiştir. Çalışmamız bütün bilgilerden faydalanarak, bilhassa Gürsel Aytaç'ın anlattığı inceleme yöntemlerinden

(Matematiksel – Niceliksel Üslûp İncelemesi) esas alınıp diğer yöntemlerden de faydalanmıştır.

Üslûpbiliminde nicel ölçüm veya istatistiksel analiz aşağıdaki alanlardan oluşur:-

- 1- Belirtilen sözlük oranının kullanılması.
- 2- Belirli dil yapılarının (fiil, edat, zamir vb.) kullanım oranı.
- 3- Sözcüklerin kısa ve uzun oranı.
- 4- Cümlelerin kısa ve uzun oranı.
- 5- Cümlelerin oranları (isim cümleleri, fiil cümleleri, basit cümleler, bileşik cümleler ... vb.).
- 6- Belagat sanatların oranı (Mesluh, a.g.e.: 19).

İstatistiksel üslûpbilim alanında yapılacak araştırmalar için bu oranların her biri gereklidir ve bunların çalışmada kullanılması ürünlerimizin (nitelik) bakımından belirleyecektir. Dolayısıyla İstatistiksel üslûpbilim genellikle “metinlerin farklı özelliklerini bulma amacıyla metinlerin üslûbuna ilişkin istatistiksel bir tanımını sağlamaktadır” (Süleyman, 2004: 76). İstatistiksel üslûpbilim araştırmaları alanındaki en önemli denklemlerden biri, bu üslûbu ilk keşfeden Alman bilim adamı A. Buseman'ın denklemidir. (1925) yılında bazı Alman edebiyat metinleri üzerine bir inceleme yayınladı. Denklemde ifadenin yapılarının iki yapısı arasındaki oranı belirler; birincisi (olayı ifade eden) ve ikincisi (nitelik ifade eden). Birinci sırada olayları anlatan sözcükleri, ikinci sırada ise isimleri anlatan sözcükleri kastediyordu (Mesluh, a.g.e.: 1980). Ancak Alman psikologlar (Neiwbower) ve (Shetlsman auf Enisbrock), olaylar yerine fiil sayılarını, nitelik yerine sıfat sayılarını kullanarak bu denklemi genişlettiler.

$$\text{Sıfat için fiil oranı} = \frac{\text{fiil sayısı}}{\text{sıfat sayısı}}$$

Buseman'ın denklemi uygulanarak bir türe ait sözcük sayısı ve ikinci türe ait sözcük sayısı hesaplanır ve ardından birinci grubun ikinci gruba göre ortalama dağılımı bulunur. Sonuç olarak sıfat oranının yüksek olması dilin doğasının edebi üsluba daha yakın olduğu anlamına gelirken, sıfat oranının düşük olması ise bilimsel üsluba daha yakın olduğu anlamına gelir. Buseman'ın denklemi, yüksek veya düşük denklem oranına sahip modları aşağıdaki şekilde belirler:

Bu oran hikâye, roman, oyun gibi edebi eserlerde bilimsel eserlere göre daha yüksektir, ayrıca konuşmada da oran yüksek ancak yazmada düşüktür. Yaş açısından genç bir yazarın edebi eserleri, aynı yazarın yaşlılık dönemindeki eserlerinden daha yüksektir,

şiiirde yükselir ve nesirde düşer (Osman a.g.e.: 4). Dolayısıyla bu oran konu ve yaşa göre değişmektedir. İstatistiksel üslûpbiliminin araştırma süreci, belirli bir literatüre sahip problemleri çözmemize özellikle yazarı bilinmeyen metinler, diğer yandan belirli bir yazara ait edebi eserlerin yazılma dönemini ve tarihini belirlememize yardımcı olur. Bunun yanı sıra Edebi metin içindeki üslup türlerinin bölünmesine yol açar (Nazım a.g.e.: 50). Ancak bu istatistiksel sürecin kusursuz olduğu anlamına gelmemektedir. Daha ziyade eksikliklerinden biri, metnin güçlü veya zayıf yönlerini belirlemede nitelik önemliyken, niceliği niteliğin önüne koymasındır. İstatistiksel araştırmaların kontekstin etkisine yeterince dikkat etmemesi, araştırmacıları istatistiksel üslûpbilim hesaplamaların ön koşulu olarak karşılaştırmalı kontekst tekniklerini kullanmaya yönlendiren başka bir nedendir. Bütün bunlara rağmen istatistiksel üslûpbilim, edebi metnin müzikal etkilerinin duygusal ritimleri gibi güzel yönlerini ortaya çıkarmaz (Süleyman, 2007: 24). Böylece okuyucu istatistiksel üslûpbiliminin süreçlerini okumanın estetik zevkini alamamaktadır. Bununla birlikte istatistiksel süreç önemini kaybetmemiş ancak önemli bir gerekliliktir ve iş hayatında sıklıkla kullanıyoruz. Çünkü istatistiksel araştırmalar, okuyucunun yargılamasına gerek kalmadan bizi doğrudan sonuçlara götürür. İstatistiksel üslûpbiliminin önemi, yalnızca saymayı değil, titiz bir bilimsel yönteme dayanmaktadır. Aynı zamanda doğru üslûba ulaşmak amacıyla kuralları özetlemeye yönelik etkili bir araçtır (Dris, 2018: 229). Bir sıfat aynı zamanda bir tasvir da üretir. Edebi anlamda tasvir, dilde duyuşsal ve anlamsal şeylerin tasvir edilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca tasvirin sanatsal bir değeri vardır; şiiir ve nesir edebi metinlerinde yer alır ve roman, seyahatname, mektup vb. gibi diğer edebi sanatların yaratımına girmektedir (Şayib, 1998: 103). Her ne kadar istatistiksel üslûpbiliminin edebi metinlerde kendine has bir önemi olsa da Kürtçe akademik makalelere ve araştırmalara baktığımızda diğer üslup türlerine göre daha az ilgi görülmüş ancak Türk araştırmacılar istatistiksel üslûpbilim konusuna büyük ilgi göstermiş ve bu alanda önemli araştırmalar yapılmıştır.

3. SĀFĪ HĪRANĪ'NİN TÜRKÇE ŞİİRLERİNDE İSTATİSTİKSEL ÜSLŪPBİLİM ÇALIŞMASI

3.1. CŪMLE

Muharrem Ergin cümleyi, “Bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur” şeklinde tanımlar ve cümlelerin bir hüküm grubu olduğunu belirtir (Ergin, 1985: 398).

Çalışmamızda Sâfi Hirani'nin Türkçe şiirlerinde kullandığı cümleler yüklemlerine, anlamlarına ve yapılarına göre üç grupta incelemeye çalışılmıştır. Şairin üslûbunda dikkat çeken en önemli özelliklerden biri basit, birleşik, emir ve hitap (ünlem) cümlelerin yoğunluğudur. Türk araştırmacıları tarafından cümleler farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Çalışmamızda cümleler anlamına, yapısına, yüklemine yerine ve türüne göre sınıflandırılmıştır:

3.1.1. Yapısına Göre Cümleler

“Yapılarında isim veya fiil türünden tek yüklem bulunduran cümleye basit cümle, bir temel cümle ile cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha ziyade yardımcı cümleden oluşan cümlelere birleşik cümle denir. Yani tek bir hüküm bildiren cümleler basit cümle, birden ziyade hüküm bildiren cümleleri de birleşik cümledir” (Beg Zade, 2018: 37).

3.1.1.1. Basit Cümleler

Korkmaz'a (2007: 37) göre, “Bir düşünceyi bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı tek bir yargı halinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türü”. Şiirlerde tespit edilen basit cümle örneklerinin bazıları şu şekildedir:

- Gönül kâşânesin hikmette bir dürc-âi emânet vār (1/1a)
Hesadetden ger ez zannında ‘aşık bunda rāhat vār (1/6b)
‘Aşkın rişte-i imanı Hudâ’dan almış (2/2a)
Bu ‘āvālim sana māhiyyetini ifşadır (2/6b)
Sâfi bu hikmet ‘iğında kitabı okumuş (2/7a)
Bu kütübhâneye sahib Şeh-i Bağdâdır (2/7b)
Ya bu māl u ser u cān şırf vefādār etsün (3/5b)
Huşûş Şāhın maķām-ı her gedāya intizār olmaz (4/7b)
Cefā’yı yār çek ta kı vefā’sı bir daha olsun (5/1b)
Şanki divâne-i ‘ışkın gibi insān olasın (6/3b)
Dîr-i ‘ışkında evān-ı volan ‘ālemi ‘irfān olasın (6/4b)
Şeyh-i San‘ān gibi ‘ayn-i muslimān olasın (6/5b)
Yine manzū şeh-i mefhar Geylân olasın (6/7b)

3.1.1.2. Birleşik Cümleler

“Birleşik cümle, bir temel cümle ile cümlenin anlamını tamamlayan bir veya daha ziyade yardımcı cümleden oluşur. Türkçede birleşik cümleler, iç içe birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle gibi türlü alt başlıklar altında incelenmektedir” (Beg Zade, a.g.e.: 39).

3.1.1.2.1. İç İçe Birleşik Cümle

M. Ergin (1985: 406), bu cümle yapısını bu şekilde tanımlamıştır, “...bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir. Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlenin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur...”. Sâfi Hirani, şiirlerinde iç içe birleşik cümle yapısına yeterince yer vermiştir. Şiirlerde tespit edilen iç içe birleşik cümlelerden bazıları şu şekildedir:

- Ve yâhūd cāme -i Kâ‘be ger nümâsîñ sefâhat vār (1/5b)
Gerek biñ cān-ı atsun Bâb-ı Ğavs-e çok sa‘âdet vār (1/7b)
Gevlimiz yâra gider kimse olur çäre etsün (3/1a)
Ben dahı ‘âleme rusvâ eyle icbâr etsün (3/2b)
Anın cün korquyor eflāk aşlâ bir qarâr olmaz (4/3b)
Cinânın revzasıdır bu anuñ içün her cebbâra olmaz (4/6b)
İhtilâf etme bu ‘âlemde perişân olasin (6/1a)
Bu geda yâri tutulma şeh-i deverân olasin (6/2b)

3.1.1.2.2. Şartlı Birleşik Cümle

“Bir cümlenin, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar” (Karahana, 1991: 60). Şiirlerde diğer tüm cümle türlerinden daha fazla kullanılan şartlı birleşik cümlelerden bazıları şu şekildedir:

- Teħammul vār ise elindedir miftâhı dergâhın (1/2a)
Nitekim bu ma‘âdin-i alsanız dünyâ vü ‘ukbâdan (1/3a)
Gerek maħrem-i alursa ‘acebâ terk itse emel kesse (1/4a)
Necâbet ehliyse şarf-i nazar lâzımdı bunlardan (1/5a)
Her kim almasa ‘aynsı hep yığmadır (2/1b)
Tâ‘atı vârsa ger yâdta bes mevlâdır (2/2b)
Yoksa nür-i haqq gönlünde hemân peydâdır (2/5b)

Olsa sinevde meger hāne-i esrar olsun (3/4b)
Ki ‘āşık olmasa kimse çıkarsa iktidār olmaz (4/1b)
Veli bu dūzah ‘ışıkında ancak binde bir çıkırsa (4/4a)
Vefālī ‘acebā hālī yoksa şahşī herzekār olmaz (4/4b)
Bu ‘imāretde tama‘ kesmese virān olasin (6/1b)
‘Akl eger vār ise ‘ışıkındaki şeydāyı āl (6/3a)
Her kimin dīr-i rizā’ gitse ne lāzım Ka‘be (6/4a)
Meger bu deli gevlīm ben edersen gārka-i deryā (7/3b)

3.1.1.2.3. Ki’li Birleşik Cümle

Ergin’e (1985: 405) göre “Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan ki edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan kim edatıyla yapılan birleşik cümledir”. Şiirlerde tespit edilen k’li birleşik cümlelerden bazıları şu şekildedir:

Şānma ey hōca ki bu ‘ışık fenā sevdā’dır (2/1a)
Sen ki dünyā-yı tūtulmuş ne biliyor bunda ne vār (3/4a)
Gönül vār bir tīlesm içinde ammā āşkār olmaz
Ki ‘āşık olmasa kimse çıkarsa iktidār olmaz (4/1b)
O kimdir bu tīlesmdan teħammul etse bir laħza
Ki ‘ışıkın dūzahında ğayr-ı ‘āşık pāydār olmaz (4/2b)
Cefā’yı yār çek ta ki vefā’sı bir daha olsun (5/1b)
Tedāvi zahmı hicrān emel etme tabiblerden
Ki yārın yarası herkes devā yok tā şifā olsun (5/2b)
Hevā-i yār kesme Sāfīyā dünyā ü uħrādan
Ki ‘ışıkın yolunu o yol değil ħavf ü ricā’ olsun (5/6b)
Olur sākī mey-i ‘ışıkında den evvel bāde-i şahbā’
Ki pirin ‘ışıkına her devreden versin dil-i şeydā (7/1b)
Bu ka‘r-ı bāhīr mümkündür ki alsun gevher-i maķşad (7/4a)

3.1.1.2.4. Sıralı ve Bağlı Cümle

Korkmaz (2007: 192), Gramer Terimleri Sözlüğünde sıralı ve bağlı birleşik cümleyi, “Tek başına yargı bildiren ve bir anlam bütünlüğü içinde yan yana sıralanan, iki veya daha fazla cümlelerin oluşturduğu cümleler topluluğu. Bu cümleler arasındaki anlam

ilişkisi ortak kip, ortak şahıs ve öteki ortak cümle öğeleri ile sağlanır. Birbirlerine virgül noktalı virgül ve bağlaçlarla bağlanır” olarak anlatmıştır. Şiirlerde tespit edilen örnek cümlelerden bazıları şu şekildedir:

Nitekim bu ma‘âdin-i alsanız dünyâ vü ‘ukbâdan
Suleymân hâtimîñ alır her ikiden berâ‘at vār (1/3)
Gerek maḥrem-i alursa ‘acebâ terk itse emel kesse
Denâ’et bu fenâ’ şeyden çıkar zirâ şe‘âmet vār (1/4)
Attınız elbise-i ‘aceb vü riyâ’ kalbudan
Ger ümidinde olan emti‘a-i ‘ukbâdır (2/4)
Şanki bu berzah hestide hicâbîñ çok vār
Yoksa nūr-i ḥaḫḫ göñlünde hemân peydâdır (2/5)
Düşmez elinde hayât-ı ebedi münkir-i ‘işḫ
Ya bu māl u ser u cān şırf vefâdâr etsün (3/5)
Cān-ı men cān-ı cihân kimse behâsız almaz
Alur ammâ daḫı cān yâre fedâkâr olsun (3/6)
Göñül vār bir ṭilesm içinde ammâ âşkâr olmaz
Ki ‘âşîḫ olmasa kimse çıkarsa iḫtidâr olmaz (4/1)
Veli bu düzah ‘işḫında ancak binde bir çıkısa
Vefâlî ‘acebâ ḥâlî yoksa şahşî herzekâr olmaz (4/4)
Ḳarârın ḫalmamış ârâmı yok eyyam-ı furḫatda
Daha nasıl bu cuz’ iḫtiyâr ḫalsun bu ne sevdâ (7/2)

3.1.2. Anlamlarına Göre Cümleler

“Her cümle, yapısında bulunan kelime ve eklerin yönlendirdiği soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlam özelliklerinden birine sahiptir. Bir cümle hangi anlam özelliğine sahip olursa olsun, mutlaka ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır. O hâlde cümlelerin temel anlam özelliği olumluluk veya olumsuzluktur. Olumlu ve olumsuz cümleler, ayrıca soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. Anamlar taşıyabilir” (Karahan, 2006: 103).

3.1.2.1. Olumlu Cümleler

Güneş’e (2003: 342) göre olumlu cümle, “Yükleme, bir olayı haber verme, bir isteği belirtme yönünde geliyorsa, yani gerçekleşiyorsa; iki unsur arasında kurulan

yükleme ilişkisi olumludur. İşte, olumlu yönde bir yükleme ilişkisine sahne olan bu sözlere olumlu cümle denir”. Sâfi Hirani, şiirlerde duygularının anlatmasına bağlı olarak olumlu ve olumsuz cümlelerden yararlanmışır. Ancak olumlu cümlelerin sayısı, olumsuz cümlelerden daha fazladır.

Göñül kâşânesin hikmette bir dürc-âi emânet vār
Suleymân hâtimiñ alır her ikiden berâ‘at vār (1/3)
Hesadetden ger ez zannında ‘âşık bunda rāhat vār (1/6b)
Sâfi bu hikmet ‘ışkında kitâbı okumuş
Bu kütübhâneye sahib Şeh-i Bağdâdır (2/7)
Alur ammâ dahı cân yâre fedākâr olsun (3/6)
Mecâzen ismini dūzaḥ buraḳmış fi’l-ḥaḳîkatda
Cinânın revzasıdır bu anuñ için her cebbâra olmaz (4/6)
Zulfi zunnâr tutarken dahı at boynuve
Şeyḥ-i Şan‘ân-i gibi ‘ayni muslimân olasin (6/5)
Olur sâki mey-i ‘ışkında den evvel bâde-i şahbâ’
Ki pirin ‘ışkına her devreden versin dil-i şeydâ (7/1b)

3.1.2.2. Olumsuz Cümleleri

Karahan’a (2012: 104) göre “Yrgının gerçekleşmediği anlatan cümleler, olumsuz cümlelerdir. Böyle cümleler, yapmama yapılmama, olmama bildirir”. Şiirlerde tespit edilen olumsuz cümlelerden bir kısmı şu şekildedir:

Düşmez ellinde ḥayât-ı ebedî münkir-i ‘ışk (3/5a)
Göñül vār bir ṭilesm içinde ammâ âşkâr olmaz (4/1a)
Ki ‘âşık olmasa kimse çıkarsa iktidâr olmaz (4/1b)
Anın cün korquyor eflāk aşlâ bir qarâr olmaz (4/3b)
Vefâlî ‘acebâ ḥâli yoksa şahşî herzekâr olmaz (4/4b)
Huşûş Şâhın maḳâm-ı her gedâya intizâr olmaz (4/7b)
Sâkiden almasanız ‘aḳlüve nâdân olasin (6/6b)
Qarârın kalmamış ârâmı yok eyyam-ı furḳatda (7/2a)
Bu rusvâ göñlümüzden ‘aḳl bilmez rāh-ı tedbirin (7/3a)

3.1.2.3. Soru Cümleleri

“Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir. Soru eki –mı, mi ile soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ve soru edatları bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır. Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılmaktadır” (Karahan, 2006: 107). Şiirlerde tespit edilen soru cümleler şu şekildedir:

Ne vakit kalbëve bu nūra şafâsı aldı (2/7a)

Gevlimiz yära gider kimse olur çäre etsün (3/1a)

Baht yānmış hele kim vār ise bidār etsün (3/1b)

Sen ki dünyā-yı tutulmuş ne biliyor bunda ne vār (3/4a)

Bilirsiñ ‘āşıkın meyhānede niçün iķāmet vār (5/4a)

Her kimin deyr rizā gitse ne lazım ka‘be (6/4a)

Daha nasıl bu cuz’ iħtiyār kıalsun bu ne sevdā (7/2b)

3.1.2.4. Emir Cümleleri

“Emir cümlesi, yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş ve emir niteliği taşıyan cümle çeşididir. Yalnız emir kipi, emir ve komut anlamları dışında rica, öğüt ve tavsiye gibi anlamları da taşımaktadır” (Beg Zade, a.g.e.: 49). Şiirlerde tespit edilen emir cümlelerinden bazıları şunlardır:

Yok ise al uzatma şānki bin çāh-ı nedāmet vār (1/2b)

Şānma mest-i mey ‘ışıkla cunūniyeti vār

Göresin vaktiyle bu mestiye hūşyār etsün (3/3)

Yine evvel Şāh-ı Cihān luṭfını iẓhār etsün (3/7b)

Bu evşāfın gerek tūlü hayātında devām etsün (4/5a)

Göñül dünyā-yı at ‘uķbā-yı al ta ki şafā’ olsun (5/1a)

Bu devrāndan umid lezzetini kes ‘aql ol zirā

Devāmı kimse yok dünyāda kıavi ta ki fenā olsun (5/3)

Hevā-i yār kesme Sāfiyā dünyā ü uħrādan (5/6a)

İħtilāt etme bu ‘ālemde perişān olasın (6/1a)

Ġamm devrān-ı burak fā’idesizdir herkes (6/2a)

Bu geda yār-i tutulma şeh-i devrān olasın (6/2b)

‘Aql eger vār ise ‘ışkındaki şeydāyı āl (6/3a)

Ādem ol başëve koy sāķi kıadem-gāhından (6/6a)

Sāfi cānın daħı at kıapıye-i Bağdādın (6/7a)

3.1.2.5. Hitap (Ünlem) Cümleleri

"Her tür isim ve fiil yüklemi ile ünlem cümlesi kurabilir. Bununla birlikte ünlem cümlelerinin büyük bir bölümü emir kipindeki fiil yüklemeleri ile kurulur. Özellikle seslenmeler, ünlemler, yakarışlar, ilenmeler ve dilekler; emir kipine dayalı ünlem cümleleriyle anlatılır. Ünlem olan kelime cümlenin her yerinde bulunabilir" (Aktan, 2009: 124). Şiirlerde tespit edilen hitap (ünlem) cümlelerinden bazıları şunlardır:

Felek kim kine-i 'uşşāka kalmış bundadır her vakt (1/6a)

Kimin meyl-i itse feyêi Hâkda mahrum olmasun Sâfi (1/7a)

Şānma ey hōca ki bu 'işq fenā sevdā' dır (2/1a)

Yalnız cübbe vü 'imāme degil tã'at-ı hâkq (2/3a)

Baht yānmış hele kim vār ise bidār etsün (3/1b)

Çorçurum 'aqlımı bu deli gönül yār olsa

Ben dağı 'āleme rusvā eyle icbār etsün (3/2)

Olur ammā dağı cān yāre fedākār etsün (3/6b)

Bu deverān vefā'sız Sâfi herkes kâbiliyyet yok (4/7a)

3.1.3. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

"Cümlenin yüklemi, ekli veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir. Yüklemin isim veya fiil oluşu, sadece anlamı değil cümle öğelerinin türünü ve cümle içindeki yerini de etkiler" (Karahana, 2006: 96).

3.1.3.1. İsim Cümleleri

"Yüklemi çekimli bir eylem değil, ad veya ad soylu bir söz olan cümle, ad cümlesidir. Ad cümlesi, bir yapma veya olma değil, bir var oluş bildirir; çünkü taşıdığı tek eylem, var oluş bildiren ana yardımcı eylemdir. Ad cümlesi, yalnızca, ana yardımcı eylemle kurulabilen bir cümledir" (Karaağaç, 2012: 521). İncelenen şiirlerde isim cümleleri ile ilgili tespit edilen örnek cümlelerin bazıları şu şekildedir:

Her kimiñ 'aqlına ettiyse hepsi yāgmādır (2/1b)

Tã'atı vārsa ger yādta bes mevlādır (2/2b)

Bu 'avālim sana māhiyyetini ifşadır (2/6b)

Bu kütübhāneye sahib Şeh-i Bağdādır (2/7b)

Sâfi her hālda olan maqşadı bi'z-zāt budur (3/7a)

Bu deverān vefā'sız Sâfi herkes kâbiliyyet yok (4/7a)

Meger bu deli gevlim ben edersem ğarqa-i deryā (7/3b)

3.1.3.2. Fiil Cümleleri

“Yüklemi çekimli bir eylem veya birleşik eylem olan cümledir. Her türlü hareket, iş, oluş, yani yapma ve olmalar, eylem cümleleri ile bildirilir. Bu sebeple, eylem cümleleri, ad cümlelerine göre daha çok kullanılır” (Karaağaç, 2012: 520). İncelenen şiirlerde fiil cümleleri ile ilgili tespit edilen örnek cümlelerin bazıları şu şekildedir:

‘aşığın rişte-i imānı Hudādan almış (2/2b)

Sāfi bu hikmet ‘iğında kitabı okumuş (2/7a)

Cān-ı men cān-ı cihān kimse behāsız almaz (3/6a)

3.1.4. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

“Türkçenin söz diziminde yardımcı öğelerin başta, ana öğelerin sonda bulunması bir kuraldır. Yüklemin yerine göre iki tür cümle vardır. Yüklemi sonda olan cümleler kurallı, yüklemi sonda olmayan cümleler devrik cümle olarak adlandırılır” (Beg Zade, a.g.e.: 54). Şiirlerde devrik cümlelerin, kurallı cümlelerden fazla olduğu belirlenmiştir. Genelde klasik şiir dilinde devrik cümle çok görülür. Bunun temel sebebi ise şiir beyitlerinin ahengini düzeltilmesinden dolayıdır.

3.1.4.1. Kurallı Cümleler

“Yüklemi sonda bulunan cümle, kurallı cümledir. Cümlenin ana ögesi olan yüklem, Türkçede, cümlenin sonunda yer alır” (Karaağaç, 2012: 522). İncelenen şiirlerde kurallı cümleleri ile ilgili tespit edilen örnek cümlelerin bazıları şu şekildedir:

Veli fetħindeki her laħzada yüz bin melamet vār (1/1b)

Suleymān hātemın alsanız dünyā vü ‘uğbādan berā’et vār (1/3b)

Denā’et bu fenā’ şeyden çıkar zirā şe’āmet vār (1/4b)

Yine evvel Şāh-ı Cihān luğfını izhār etsün (3/7b)

Cefā’yı yār çek ta ki vefā’sı bir daha olsun (5/1b)

Mebādā tã‘atı cāmi‘ gibi hepsi riyā’ olsun (5/4b)

Meger o ‘ābidın hağğındaki ‘ayni rizā olsun (5/5b)

Bu ‘imāretde tãma‘ kesmese virān olasın (6/1b)

Sāğiden almasanız ‘ağlüve nādān olasın (6/6b)

3.1.4.2. Devrik Cümleler

“Bir anlamı öne çıkarma, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklem de yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür” (Karahan, 2006: 100). İncelenen şiirlerde devrik cümleleri ile ilgili tespit edilen örnek cümlelerin bazıları şu şekildedir:

Tehammul vār ise elindedir miftāhı dergāhın (1/2a)

Necābet ehliyse şarf-i nazār lâzımdı bunlardan (1/5a)

Yalnız cübbe vü ‘imāme degil tã‘at-ı hāḳḳ (2/3a)

Tedāvi zaḥmı hicrān emel etme tabiblerden (5/2a)

Hāḳḳın yolu unutmuş ‘ābid zāhiri ‘ibādette (5/5a)

Zulfı zunnār tutarken daḥı at boynuve (6/5a)

Şairin Türkçe şiirlerinde kullandığı tüm üslûpları için yaptığım sayımda sonra aşağıdaki istatistiklere ulaştık: -

Yapısına Göre Cümleler: 54 defa.

Anlamlarına Göre Cümleler: 49 defa.

Yüklem Türüne Göre Cümleler: 16 defa.

Yüklem Yerine Göre Cümleler: 15 defa.

Yapısına Göre Cümleler		
Tür	Sayı	Toplam
Basit Cümleler	13	54
İç İçe Birleşik Cümle	8	
Şartlı Birleşik Cümle	15	
Ki'li Birleşik Cümle	9	
Sıralı ve Bağlı Cümle	9	

Anlamlarına Göre Cümleler		
Tür	Sayı	Toplam
Olumlu Cümleler	12	
Olumsuz Cümleleri	9	

Soru Cümleleri	7	49
Emir Cümleleri	13	
Hitap (Ünlem) Cümleleri	8	

Yüklem Türüne Göre Cümleler		
Tür	Sayı	Toplam
İsim Cümleleri	10	16
Fiil Cümleleri	6	

Yüklem Yerine Göre Cümleler		
Tür	Sayı	Toplam
Kurallı Cümleler	9	15
Devril Cümleler	6	

4. SONUÇ

Sonuç olarak Sâfi Hirani'nin divanında bulunan Türkçe Şiirleri üzerinden yapılmış olan bu inceleme, şiirlerde kullanılan cümleler yüklemlerine, anlamlarına ve yapılarına göre üç grupta incelemeye çalışılmıştır. Şiirlerin geneline bakıldığında, yapı bakımından Arapça, Farsça ve bazen Türkmençe sözcükler kullanılmıştır. Klasik Kürt Edebiyat dili kullanılarak, çok fazla yabancı sözcüğe ve terime yer verilmiştir. Sözcüklerin genel olarak temel anlamı ile kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmamızda şairin divanından Türkçe şiirleri istatistiksel üslûpbilim bakımından incelemek amacıyla seçilmiştir. İncelenen şiirlerde şairin en çok kullandığı cümle türlerin frekansları şu şekildedir: yapısına göre cümleler grubundaki basit cümleler (13 defa), birleşik cümlelerin içinde bulunan iç içe Birleşik Cümle (8 defa), şartlı birleşik cümle (15 defa), Ki'li birleşik cümle (9 defa), sıralı ve bağlı cümleler ise (9 defa). Anlamlarına göre cümlelerin grubunda bulunan olumlu cümle (12 defa), olumsuz cümle (9 defa), soru cümle (7 defa), emir cümle (13 defa) ve hitap (ünlem) cümle ise (8 defa) kullanılmıştır. Yüklem türüne göre cümle grubunda cümleler de isim cümlesi (10 defa) ve fiil cümlesi de (7 defa) kullanılarak; yüklem yerine göre grubunda bulunan kurallı cümleler (9 defa) ve devrik cümlelerin frekansı ise (6 defa) kullanılmıştır.

İncelenen şiirlerde şartlı birleşik cümlelerin diğer tüm cümle türlerine göre daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Emir cümlelerin hitap cümlelerinden ve isim cümlelerin fiil cümlelerinden daha fazla kullandığını tespit edilmiştir. Ayrıca şiirlerde kurallı cümlelerin devrik cümlelerden daha fazla kullandığı görülmektedir.

5. Kaynakça

- Abdullah, İ. (2010) *Şevaz ü Şevazgeri*. Erbil.
- Abukhattab, Y. M. M. (2020) *Filistinli Şair Yahya Berzak'ın El-Kenâru'l-lâci' Adlı Divanında Edebi Üslup*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ahmed, Ş. Ş. (2002) *Şevazi Şiiri Ciziri*. Selahaddin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Erbil.
- Akalın, Ş. H. (2011) *TDK Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktan, B. (2009) *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktaş, Ş. (2007) *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2014) *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Beg Zade, K. B. M. (2016) *Kerküklü Şair Esad Naib'in Şiirleri Üzerine Dil İncelemesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çetişli, İ. (2008) *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoban, A. (2004) *Edebiyatta Üslup Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dris, S. (2018) *El-üslubiyye El-ihsayiyye Leda Saad Mesluh*. Beşerî Bilimler Dergisi.
- Ebubekir, Ş. R. (2008) *Şevaz Le Romani (Duvahemin Henari Dünya)da*. Selahaddin Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Erbil.
- El-Harbî, F. B. (2003) *El-üslûbiyye fi'n-nakdi'l-Arabi'l-hadîs*. El-muesseseti'l Câmia.
- El-Mesda, A. (1982) *el-üslubiyye vel-üslup*. (2. Baskı). El-dar el-arabiyye lil-kitab.
- El-Meseddi, A. (2006) *el-Uslûbiyyetu ve'l-üslûb*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-cedîdi'l-Muttehide.
- Erdem, K. (2010) *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç Adlı Romanının Anlam Bilgisi ve Üslup Bakımından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Ergin, M. (1985) *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Fadl, S. (1998) *İlmu'l-üslûb mebâdiuhu ve icraâtuhu*. Kahire: Dâru'Ş-urûk.
- Güneş, S. (2003) *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Hûş, R. (2004) *el-Uslûbiyyât, ve tahlîlu'l-hitâb*. Annâbe: Muduriyyetu'n-neşr, Câmîatu Bâcî Muhtâr.
- İbn Manzûr, (1999) *Lisanu'l-Arab*. I. Cilt, Beyrut: Dâr-u Şâdir.

- Karaağaç, G. (2012) *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabulut, M. (2019) *Üslûpbilim (Stilistik) ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir İnceleme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabulut, M. (2021) *Edebî Metinlerde Dil, İfade ve Üslûp İlişkisi*. Edebiyatta Üslûp Meselesi, Ankara: İKSAD Global Yayıncılık.
- Karahan, L. (1991) *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2006) *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2012) *Türkçede Söz Dizimi*. (18. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007) *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Mükiryani, H. (1369) *Ferhengi Hembane Borine (Kürdi – Farsi)*. I. Cilt, Tehran.
- Nazım, H. (2002) *El-bunni El-üslubi*. (1. Baskı). Fas: Darül-beyza Matbaası.
- Nizameddin, F. (1989) *Ferhengi Astere Geşe (Kürdi – Arabi)*. Bağdat: el-fünun Matbaası.
- Önal, M. (2008) *Edebî Dil ve Üslûp*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 36.
- Osman, K. A. (2022) *Koşiri (Lavandinevey Holemeşi) (Tayyip Cebar) Leber Tişki Şevazgeri Amarida*. Selahaddin Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi, Sayı 6.
- Saad, M. (1993) *Ed-dırraset el-ihsayyie lil-üslup*. Alem el-fikir Dergisi, Sayı 3.
- Şayib, A. (1998) *El-üslup*. Dirrase Belağiyye Tahliyye liusul el-esalib el-edebiyeye, Kahire: Mektebet Nahzetil-Misriyye.
- Süleyman, F. A. (2004) *El-üslubiyye Medhel Nazari ve Dirrase Tatbikiyye*. Kahire: Adap Kütüphanesi.
- Süleyman, M. (2007) *Zavahir El-Üslubiyye Fi Şiirmemduh Udvan*. Amman: Dâru'l-Yazuri.
- Tansel, F. A. (1975) *İyi ve Doğru Yazma Usulleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TDK. (2009) *Türkçe Sözlük*. (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uluçay, M. (2014) *Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil Ve Üslûp İncelemesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yetis, K. (2006) *Belâğattan Retoriğe*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Haznedar, M. (2005) *Mejuy Edebi Kürdi*. V. Cilt, Erbil: Aras Yayınevi.

۶۰
 کز کرم الورد عجب بزرگتر است
 دناست بوفناشی دل بجز زین گنجاوار
 نجابت اهل به صرف نظر لازم بودند
 و با خود جاهه کعبه گنجانست سفاقت وار
 فتنه کیم کینه عشاقه قلمیش بونده در هر وقت
 صادر شد کوز ظننده عاشق بونده راحت وار
 کیمین بیل ایتمه فیض حقه محروم اولسون
 ترکک بین جانی آسون بار خونه چوق سعادت وار
 ولله اعلم

۶۱

۶۱
 کفر
 کوجیمای تعید لک فالروح قریب
 ان سرجم بالروح وان تقبل فاختار
 من مستم از ان باره صهبای نو لیکن
 این ستر تودر جلوه گهی عشق تو بشمار
 کاش نه لاهوت بود لایق آنکس
 مال و سر و جان کوه نهاده بره یار
 خوی کرد به صافی له هوای عشق تو ایستی
 کوز دیو عری و فارس و ترکی بوده اشعار
 ولله ایضا غلبات ترکی
 کوه کل کاش نه سن حکمت بر درج امانت وار
 ولی فتحنده کی هر خط ده بخون بن ملامت وار
 تجل وار یسه آلمنه در مضاج در گاهن
 بوقیه آل اوزا خاصانگی بین چاندانت وار

۶۲

۶۲
 کوه لونه یاره کیدر که اولور چار ایسون
 قور قرم عظمی بود کی کوه کل یار اولور
 بخت یا عشق هده کیم واریسه بیدار ایسون
 بخت دخی علم رسوله جبار ایسون
 صانع مستی عشقند جنونست وار
 کوره سی و قلمه بوسته به هوشیار ایسون
 سنکه دنیای طولمشتی بیلور بونده نه وار
 اولور سنوده کفرانه سر ایسون
 در شکر الله صیات ابدی شکر عشق
 یار اولور سوچن حرف و فاد ایسون
 جان مزاجه و کله کله براسن آلور
 اولور اما دخی دیار یاره قدالی ایسون
 عشق هر صله اولور مقصد مالت بود
 نر اولر نه لطفه اظلمه ایسون
 ولله اعلم

۶۳

۶۲
 صانع ای خواص که بر شمع فنا سواد
 هر که مرغ آلمه ایستی هم لیلی در
 عشق رفته آینه خدا دن انکشی
 طاعتی وار که بر یادته بس مولادر
 یال نزعیه و عمامه کل طاعت حق
 سن کبی کیولوه هر حاله اولور دنیا
 آتزاله بیهیج دریا قلبودن
 کرا بیدنه اولور اسطه عقبا در
 صانعی بو بر رخ استیله حجابین چوق وار
 یوقه نور حق کوه کلنده همان بیدار
 نوقت قلبوه بو نوره صفاسی آدی
 بو عوالم سنه مایستی افشا در
 صافی بو حکمت عشقنده کتابی او قوش
 بو کتبخانه به صاحب شاهی بعد ادر

۶۳

